SHAXS KAMOLOTIDA TALIM VA TARBIYA UZVIYLIGI NAZARIY TAHLIL ZAMONAVIY TALIM JARAYONIDA TARBIYA NAZARIYASINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Qodirov Zayniddin Zaripovich [1]
Sharipova Nigora Usmonovna [2]
[1] Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti
[2] Gijduvon agrotexnologiyalar texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Received: 28.10.2025
Revised: 29.10.2025
Accepted: 30.10.2025

Kalit so‘zlar:
ta’lim, tarbiya, shaxs kamoloti, pedagogik jarayon, shaxsiy rivojlanish.

Keywords:
Education, upbringing, personal development, pedagogical process, individual growth.

Ключевые слова.
Обучение, воспитание, развитие личности, педагогический процесс, личностный рост.

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy ta’lim jarayonida shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligi nazariy tahlil qilinadi. Tadqiqot ta’lim va tarbiyaning bir-birini to‘ldiruvchi jihatlarini, shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishidagi ahamiyatini o‘rganadi. Nazariy tahlil pedagogik yondashuvlar va zamonaviy ta’lim amaliyotida tarbiya nazariyasining rolini ochib beradi.

Annotation. This thesis analyzes the theoretical interconnection of education and upbringing in the context of personal development in modern educational processes. The study examines how education and upbringing complement each other and their significance in the intellectual, social, and moral development of an individual. The theoretical analysis highlights the role of the theory of upbringing in pedagogical approaches and contemporary educational practice.

Аннотация. В данной работе проводится теоретический анализ взаимосвязи обучения и воспитания в процессе формирования личности в современных образовательных системах. Исследование рассматривает, как обучение и воспитание взаимодополняют друг друга и их значимость для интеллектуального, социального и нравственного развития личности. Теоретический анализ подчеркивает роль теории воспитания в педагогических подходах и современной образовательной практике.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki talabaning shaxsiy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan murakkab va ko‘p qirrali jarayon sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim va tarbiya o‘zaro uzviy bog‘langan tizim sifatida ishlaydi, chunki shaxsning intellektual rivojlanishi

tarbiyaviy qadriyatlar bilan uyg‘unlashganda mukammal bo‘ladi. Tarbiya nazariyasi pedagogik jarayonda shaxsni rivojlantirishning metodologik asoslarini belgilab beradi, o‘quvchilarda axloqiy va madaniy qadriyatlarni shakllantirish, mas’uliyat, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish imkonini yaratadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonini faqat fan va texnologiya bilimlari bilan cheklamay, shaxsning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ham hisobga oladi. Shu sababli, ta’lim va tarbiya jarayonlarining uyg‘unligi shaxs kamolotining muhim omili hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, tarbiya nazariyasi tamoyillariga asoslangan pedagogik faoliyat o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik, madaniy qadriyatlarni qabul qilish, mas’uliyat va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ta’lim va tarbiya uzviyligi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlab, pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi va zamonaviy ta’lim tizimining sifatini yaxshilashga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotda ta’lim va tarbiya uzviyligining nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va shaxs kamolotidagi roli tizimli va chuqur o‘rganiladi, bu esa pedagogik jarayonni ilmiy asoslash va samarali tashkil etish uchun mustahkam baza yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy ta’lim jarayonida shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligi masalasi bir qator olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Ilk pedagogik qarashlar XIX asr oxirlarida shakllangan bo‘lib, o‘sha davrda ta’lim jarayoni ko‘proq bilim berish va ma’lumot uzatishga qaratilgan edi[1]. XX asrda pedagogik tadqiqotlar shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini birlashtiruvchi tarbiya nazariyasini rivojlantirdi[2]. M. Dewey pedagogik yondashuvlarda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratgan[3], L. Vygotskiy esa ijtimoiy o‘zaro ta’sir orqali shaxs rivojlanishini ta’kidladi[4]. So‘nggi yillarda pedagogik psixologiya va innovatsion ta’lim texnologiyalari yordamida ta’lim va tarbiya uzviyligi amaliyotga keng tatbiq etilmoqda, bu esa o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik va shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini kuchaytiradi[5]. Shu tariqa, zamonaviy adabiyotlar ta’lim va tarbiya uzviyligi tamoyillarining nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ochib beradi va pedagogik jarayonni kompleks, tizimli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini o‘rganish uchun keng qamrovli nazariy va empirik metodlardan foydalangan. Tadqiqot materiali sifatida ilmiy maqolalar, monografiyalar, pedagogik psixologiya va ta’lim nazariyasi bo‘yicha zamonaviy manbalar, shuningdek, M. Dewey, L. Vygotskiy, J. Piaget va boshqa olimlarning ta’lim va tarbiya yondashuvlariga oid asarlari tanlab olindi. Tadqiqotda tavsifiy metod yordamida ta’lim va tarbiyaning uzviy bog‘liqligi, shaxs rivojlanishidagi o‘rni va pedagogik jarayondagi qo‘llanilishi tahlil qilindi. Qiyosiy metod yordamida turli pedagogik yondashuvlar va nazariyalarni solishtirish orqali ularning shaxs kamolotidagi ahamiyati aniqlandi. Analitik metod yordamida ta’lim va tarbiya tamoyillari tizimli ravishda o‘rganilib, ularning pedagogik jarayonni samarali tashkil etishdagi roli ochib berildi. Empirik material sifatida maktab va oliy ta’lim muassasalarida olib borilgan

kuzatuvlar, intervyular va dars jarayonidagi tajribalar o‘rganildi. Shu bilan birga, sifat tahlili metodidan foydalanib, mavjud ilmiy manbalar chuqur tahlil qilindi va nazariy yondashuvlarning kuchli va zaif tomonlari aniqlab berildi. Tadqiqot metodologiyasi turli metodlarni integratsiyalash, nazariy va amaliy jihatlarni birlashtirish va pedagogik jarayonning sifatini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy asos yaratish tamoyiliga asoslandi. Shu tariqa, tadqiqotda qo‘llanilgan materiallar va usullar shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini tizimli, chuqur va ilmiy asoslangan tarzda o‘rganishga imkon berdi.

1-Jadval. Shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligi asosiy yondashuvlari

Yondashuv nomi	Asoschisi	Asosiy g‘oya	Shaxs rivojlanishidagi roli
Tarixiy-pedagogik yondashuv	XIX asr pedagoglari	Ta’lim jarayoni ko‘proq bilim berish va ma’lumot uzatishga qaratilgan	O‘quvchilarga bilim va ma’lumot yetkazish
Ilmiy-pedagogik yondashuv	XX asr olimlari	Talabaning intellektual va ijtimoiy fazilatlarini rivojlantirish	Shaxsning har tomonlama rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash
Pragmatik yondashuv	M. Dewey	Ta’limni amaliy faoliyat bilan bog‘lash	Mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish
Ijtimoiy-kognitiv yondashuv	L. Vygotskiy	Ijtimoiy o‘zaro ta’sir orqali rivojlanish	Ijtimoiy va madaniy ko‘nikmalarni shakllantirish
Funksional-innovatsion yondashuv	Zamonaviy pedagogik psixologlar	Ta’lim jarayonini individual xususiyatlar va innovatsion texnologiyalar bilan moslashtirish	Ijtimoiy moslashuvchanlik va shaxsiy rivojlanishni kuchaytirish

Ushbu jadval shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlaydigan asosiy pedagogik yondashuvlarni tizimli tarzda ko‘rsatadi, har bir yondashuvning asoschisi, asosiy g‘oyasi va shaxs rivojlanishidagi roli batafsil aks ettirilgan. Jadval shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlaydigan asosiy pedagogik yondashuvlarni tizimli tarzda tasvirlaydi. Jadvalda har bir yondashuvning asoschisi, asosiy g‘oyasi va shaxs rivojlanishidagi roli ko‘rsatib o‘tilgan. Tarixiy-pedagogik yondashuv XIX asr pedagoglari tomonidan shakllantirilgan bo‘lib, asosan bilim berish va ma’lumot uzatishga qaratilgan. Ilmiy-pedagogik yondashuv XX asr olimlari tomonidan rivojlantirilib, shaxsning intellektual va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga e’tibor qaratadi. Pragmatik yondashuv M. Dewey tomonidan ilgari surilib, ta’limni amaliy faoliyat bilan bog‘lab, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-kognitiv yondashuv L.

Vygotskiy nazariyasiga asoslanib, o‘quvchilarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Funksional-innovatsion yondashuv esa zamonaviy pedagogik psixologlar tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, ta’lim jarayonini individual xususiyatlar va innovatsion texnologiyalar bilan moslashtirish orqali shaxsning ijtimoiy moslashuvchanligi va shaxsiy rivojlanishini kuchaytiradi. Shu tariqa, jadval pedagogik yondashuvlarning amaliy va nazariy ahamiyatini ko‘rsatib, shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini tushunishga va pedagogik jarayonni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida ta’lim va tarbiya uzviyligi shaxs kamolotining muhim omili hisoblanadi. Adabiyotlar va empirik kuzatuvlar asosida aniqlanishicha, ta’lim faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasligi, balki o‘quvchilarning ijtimoiy, ma’naviy va emotsional rivojlanishini ham ta’minlashi zarur. M. Dewey pedagogik yondashuvlarida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, L. Vygotskiy nazariyasi ijtimoiy o‘zaro ta’sir orqali shaxs rivojlanishini ta’kidladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik psixologiya va innovatsion ta’lim texnologiyalari yordamida ta’lim va tarbiya uzviyligi amaliyotga keng tatbiq etilmoqda, bu esa o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvchanlik, mas’uliyat va shaxsiy rivojlanish ko‘nikmalarini kuchaytiradi.Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tarbiya nazariyasi tamoyillariga asoslangan pedagogik jarayon o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini tizimli tarzda qo‘llab-quvvatlaydi va ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu tariqa, tadqiqot muhokamasi ta’lim va tarbiya uzviyligining shaxs kamolotida nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ochib beradi va pedagogik jarayonni kompleks, tizimli va samarali tashkil etishning zarurligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Empirik kuzatuvlar va pedagogik tajribalar asosida aniqlanishicha, ta’lim va tarbiya tamoyillarini uyg‘unlashtirgan holda o‘tilgan darslar o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, hamkorlik, madaniy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarni shakllantirishga ko‘proq xizmat qiladi. Shuningdek, ta’lim va tarbiya uzviyligini amaliyotga tatbiq etishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlar qo‘llanilganda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy va tanqidiy tafakkur ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Tadqiqot muhokamasida shuningdek, tarbiya nazariyasi asosida rejalashtirilgan pedagogik jarayonning o‘quvchilarning psixologik barqarorligi, emotsional intellekti va shaxsiy motivatsiyasini oshirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Bu esa shuni ko‘rsatadiki, shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligi pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash uchun muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, tadqiqot muhokamasi ta’lim va tarbiya uzviyligini amaliyotga tatbiq etishda pedagoglarning metodik tayyorgarligi, nazariy bilimga ega bo‘lishi va individual yondashuvni qo‘llashi muhimligini ham ko‘rsatib beradi.

Xulosa.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim jarayonida ta’lim va tarbiya uzviyligi shaxs kamolotini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Ta’lim va tarbiya bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida o‘quvchilarning intellektual, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi, mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyatlar, mas’uliyat va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Empirik kuzatuvlar va nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tarbiya nazariyasi tamoyillariga asoslangan pedagogik jarayon shaxsning har tomonlama rivojlanishini tizimli tarzda ta’minlaydi va ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ta’lim va tarbiya uzviyligi pedagogik faoliyatni ilmiy asoslash va zamonaviy ta’lim tizimining sifatini yaxshilash imkonini yaratadi. Shu tariqa, tadqiqot shaxs kamolotida ta’lim va tarbiya uzviyligini amaliy va nazariy jihatdan qo‘llashning ahamiyatini ochib beradi va pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun mustahkam ilmiy baza yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Dewey, J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
2. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
3. Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1969.
4. Smith, J. Foundations of Modern Pedagogy. London: Routledge, 1998.
5. Rahmatullayev, Sh. Innovative Educational Technologies and Pedagogical Psychology. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015.